

Nekaj tednov tako mine, kar nekega dne moja raca k bližnji cegelnici odleti in se tam v lužah kaj dobro naužna; po jedi se vsede na kup ilovice, snaži perje in se očedi. Kmali potem pridejo delavci ter si nakopljejo ilovice, — tako pridem jaz ubogo malo peščeno zrnice med roke cegel napravljajočih delavcov; ne dolgo in jaz siromače zdihujem trdo vdeleno v nekem strešnem ceglju, k sreči vendar na površini. V malih dneh je cegel dovelj posušen in na skladavnice v peči zložen; kmalo šviga ogenj in opeče cegel za ceglom. Že čaka voz, da lepo rudeči cegel popelje nekemu mlinarju, ki svoj mlin na Savi vnovič pokriva.“

„Mnogo let zdaj navezano na opeko visim. Zopet sem za nekoliko manje, v hudem oguji namreč me je en del odletel. Leta in leta tako minejo, opeka me sonce, moči dež ali pokriva sneg; sčasoma pa je opeka jela na zraku razpadati, vihar, dež, gorkota omehčale in razdrobile so (se vé da komaj za spoznanje) površino ceglovo, priletijo skoraj nevidljivi kalčki in iz njih zrastejo majčkine majčkine štiblince mahú; ta strohú in na njem zraste nov, večí mah. Tako zopet v tem tičim pod mahovimi koreninicami“.

„Nekega dne zbirajo se temne megle, sliši se čudno šumenje in kmali začne tako gosta, tako debela toča padati, da za malo časa pol strešnega cegla na kosce razbitega na tleh leži. Gospodar naloži razbiti cegel ter ga na breg pelje, naj bi ga voda odnesla. Tako sem nenadoma zopet v vodo prišlo“.

„Pride pomlad, Sava narašča ter odnaša cegel za ceglom; tudi kos, ki mene veže, zgrabijo valovi in mečejo sém ter tjé. Zdaj odleti po mahovih koreninicah že poprej odjedena šibrica, ki je meni za podlago. Nekaj časa me tako valovi sém in tjé pluskajo, pa tudi ta podlaga odpade in prosto plavam zdaj po vodi majčkino peščeno zrnice, kakoršno me zdaj vidiš“.

„Tako je moje življenje; kaj še vse zanaprej doživim, kdo vé? To pa dobro vé, kar koli me tudi doleti, zgubljeno in pozabljeno vendar ne bom, ker Bog skrbi za malo kakor za veliko“.

A. Zup.

Jezikoslovne reči.

Nekteri fonetični zakoni našega jezika.

Per exempla itur ad praecepta.

Da si je našega jezika pisava precej utrjena, treba je vendar popravljati krivo, razujzdano in dvojbeno pisanje nekterih oblik. Popravljaivec pa ima se obračati neprestano na izvire pravih vodil, da kar popravlja, tudi popravi. Take vodila so preteklost in sedanost jezika. Kdor samo staroslovenski jezik pred seboj vidi, zabredel bo v enostransko trdenje; kdor se bo oziral samo po današnjih oblikah, ne bo previdil vzrokov te ali one jezikove prikazni. Zraven pa je še treba tudi na sorodne narečja slovanske gledati, ker se tam dostikrat nahaja, kar sami več nimamo. Nazaj, pred-sé in okrog je tedaj treba svet jezika ogledavati, da spoznamo dobro, kjer stojimo.

Namenjen pa sem pokazati pisavo teh-le pismenk: *s* (cum, con-), *s* (de, de-), *iz* (ex, ex-) in *vz* (sub-, ex-, empor-), ker one nam kažejo neke fonetične zakone slovenske.

S in *z* menjata svoje oblike, kakor pismenke pridejo za njima. Da se olajša ta razprava, treba se mi zdi o pismenkah, posebno o soglasnikih nekaj opomniti.

Vsi soglasniki spadajo v dvojno vrsto.

Eni so taki, da potrebujejo napetega, močnega izgovarjanja; imenovati se smejo tedaj trdi. Ti so: *c*, *č*, *h*, *k*, *p*, *s*, *š*, *t* in tuji *f*.

Drugi se dajajo mnogo laže izgovarjati; so tedaj proti onim mehki. Ti so: *b*, *d*, *g*, *j*, *l*, *m*, *n*, *r*, *v*, *z*, *ž*.

Kdor ima le nekaj zdravega čuta in sluha, mora precej razloček trdote in mehkote vsaktere pismenke spoznati.

Za pisanje *s-a* in *z-ja* je to razdeljenje zelo važno pomniti, ker se bo vidilo brž, da se *s* druží sploh s trdimi soglasniki, ki za njim stojé, — *z* pa z mehkiimi.

Kar se pa glasnikov tiče, mehča se pred njimi *s* vselej v *z*; tedaj so glasniki slovenskemu jeziku mehki glasi. Te opazke nas naj vodijo pri sledečem preiskovanju.

1. *S* (cum, con-).

I. *S* (cum): prepozicija.

Pred glasniki se spreobrača *s* v *z*, na pr.: *z* apnom, *z* otroci itd.

Pred soglasniki se mu godi dvoje:

a) pred trdimi ostaja *s* nespremenjen: *s* cesto, *s* časom, *s* hramom, *s* ključem, *s* posli, *s* soljo, *s* šibo, *s* tico.

Tako tudi pred *f*-om: *s* fantom.

b) pred mehkiimi se spreminja *s* v *z*: *z* bratom, *z* družino, *z* gradom, *z* jelenom, *z* lestvico, *z* mečem, *z* nevernikom, *z* ribo, *z* vozom, *z* znanci, *z* žlico.

Pred *nj-jem* se ima pisati *š* namesto *z*: *ž* njim, *ž* njo.

II. *s* (con-) v zastavljenih besedah.

Gori povedane pravila veljajo sploh tudi zastavljenim besedam. Tedaj se pred trdimi soglasniki piše *s*, pred mehkiimi pa *z*, razun v nekterih besedah, kakor: *slok* (iz *s* in *lok*), *sreča* (iz *s* in *rét*-(ire)).

Za soglasnike *s*, *š*, *z*, *ž* veljajo posebne pravila. V takih zastavljenih besedah se nadomestuje rado *sô*: *sôsed*, *sôstaviti* itd. Al ta *sô* = starosl. *son* rabijo po mojem prepričanju slovenski pisatelji prepogosto, ker se nahaja *so* samo v nekterih imenih (nomina), adverbijih in glagolih iz imen in adverbij izpeljanih: *sovraž*, *sovražen*, *sovražiti*, ali nikakor ne v prvotnih (wurzel-) glagolih; tedaj ne: *soiti*, kar ima Janežičeva „Slov.“ Lahko se dá dokazati, da Janežičeva „Slov.“ nekoliko takih *so-jem* zastavljenih glagolov prvotnih preveč ima. Al to samo „in *transcursu*“.

Pred *s*, *š*, *z*, *ž*-jem tedaj se spreobrača *s* v *ze* ali *za*. V pisavi se je *ze*-ohranil še v malo besedah: *zesehati* (consecare), *zestaviti* (componere) prim. Janežičeva „Slov.“ V govoru ljudstva pa še jih gotovo več živi; al ljudski jezik dostikrat *ze*-spreminja v *za*: *zašiti* (Jan.) m. *zešiti*; *zazidati* m. *zezidati* (prim. o tem glagolu: Miklosič Lautlehr. der altsl. Spr. 1850, str. 52); tako da se ena oblika nahaja poleg druge.

Tedaj se je pred *s*, *š*, *z*, *ž*-jem omehčal *s* v *z* in prav po duhu našega jezika se ima toraj ali *ze*- ali *za* pisati: *zestaviti* in *zastaviti*; *zešiti* in *zašiti*; *zezvati* in *zazvati*; *zežgati* in *zazgati* (prim. starosl. *se*- in ilirsk. *sa*-).

2. *S* (de, de-).

I. *s* (de): prepozicija.

Pred glasniki se piše *z*: *z* oreha, *z* okna itd.

Pred soglasniki:

a) pred trdimi ostaja *s*: *s* ceter, *s* čolna, *s* hruške, *s* konja, *s* police, *s* smreke, *s* šajke, *s* turna itd.

b) pred mehkiimi *z*: *z* brega, *z* dreva, *z* gorice, *z* jablane, *z* lese, *z* meje, *z* neter, *z* ribe, *z* vrha, *z* zibeli, *z* žrtvenjaka.

II. *s* (de-) v zastavljenih besedah.

Za *s* (de-) veljajo tiste pravila, ktere smo naveli gori pod *s* (con-) II. Tedaj: *zuti*, *zdrkniti*, *zlesti*, *zvrniti*; *spolzniti*. Samo nekaj besed je prihranilo stari *s*: *sneti* (demere). V tej besedi je *zev* (hiatus) med *se*-om in *é* (starosl. *en*) ispolnil *n*: *snéti*, *posnemati*.

Pred *nj-jem* se piše tudi *š* za *z*: *ž* njive priti.

Pred *l*-om bi moral *z* stati; al stara oblika je še ostala v glagolu: *sleči* (prav za prav: *svleči*) in drugih.

3. *Iz* (ex, ex-).

I. *iz* (ex-): prepozicija.

Iz kakor prepozicija ostaja nepremenjena tako pred glasniki: *iz* okna; kakor pred trdimi in mehkiimi soglasniki: *iz* broda, *iz* cirkve.

II. iz (ex-) v zastavljenih besedah.

V zastavljenih besedah se dela razloček med trdimi in mehкими soglasniki. To se vidi iz takih besed, v katerih se je iz skrajšal v s ali z. Tako se sliši pred trdimi s: scediti, scistiti, skopati, spod, (Janež.) mesto: iscediti, isčistiti itd.

Pred mehкими pa z: zbijati (excitere), zdati, zgovarjati, zjedi, zlijati, zmed, znova, zrajtati, zvtati, zvir, mesto: izbijati itd. (prim. Janežičeva „Slov.“).

Smemo tedaj iz tega izgovarjanja to pravilo posneti, da se v zastavljenih besedah pred trdimi soglasniki ima pisati is: iscediti; pred mehкими pa iz: izgovarjati.

Nekaj različna je pisava iz-a pred z-jem in ž-jem. Slovníčarji (prim. Janež. „Slov.“) pišejo sicer izzuti, izžemati, — al ta pisava ni vedno po duhu jezika; veljati bi dal samo: izza. Sicer pa se je ljudskemu jeziku izgovarjanje izz- in izž-a preteško zdelo; spremenil je iz v ze: zezuti, zežemati; zežvižgati.

4. Vz ali vs (sub-, ex-, empor-).

Rabi se samo v zastavljenih besedah.

Pred glasniki se piše vz: vzeti; pred trdimi soglasniki vs: vsplamtiti (Janež. „Slov.“); ali v se je že skoro zavsema zgubil; sliši se še sam s: scimiti, skliti.

Pred s-om se eden s gubi: vskočiti (vs-skočiti); vstati (vs-stati).

Pred mehкими soglasniki se sliši vz: vzdigniti; vzdihniti. Tudi tu se je v zgubil in sam z ostal: zglavje, zlesti, zrediti.

Iz tega smemo posneti to pravilo: pred trdimi soglasniki pišimo vs: vsplamtiti; — pred s-om samo v: vstati; — pred mehкими soglasniki vz: vzdigniti.

Vidi se toraj prizadevanje našega jezika, samo slične (podobne) glase sličnim pridruževati; trde glase pred mehкими mehčati in mehke pred trdimi ostriti — negledajoč na pomen in večo razumljivost, ampak na blagoglasnost. Kdor primerja v tem obziru novoslovenščino starislovenščini, najde sicer tiste zakone blagoglasja, ali v našem jeziku se to z večo prostostjo stori, kakor tam ali v bližnji nam posestrimi ilirščini.

Janko Pajk.

Turško. *)

Turčija je bogata dežela, tako, da bi bila lahko čisto sama za-se, lože kot ktera si bodi evropejska država. Nji ne bi trebalo dovaževati raznega blaga za vsakdanje življenje, kakor ga morajo druge carstva; zakaj pridelki njeni so tako različni, zemlja je tako plodna, da skor nikjer tako ne.

Poslednje leta, vzlasti leta 1847 se je vsa Evropa lahko prepričala, kako bogata je Turčija, samo kar žito zadevlje. Koliko ga je šlo le v zadnji orientalski vojski! — in od kod so ga dobivali? — s Turškega. Mesca julija 1853 so tuje krdela posedle Moldavo in Valahijo in se mudile noter do leta 1858, pa Turčija je vse sama preživela in žito še krimski vojski pošiljala; na Armensko tudi, in v Abhasijo**), pa ga je bilo vendar dosti še za dom in za druge dežele evropejske, kar gotovo ni malo. Pa to žito, kar ga gré s Turškega, raste le kakih 20 ur na široko od morja tjè proti sredi. Kar ga raste pa naprej, tega ne razvažajo, ker bi bilo predrago, dražje kot je v Londonu na sejnih. To pa za tega del, ker imajo premalo priprave, da bi ga spravili na morje. Po teh krajih je toraj toliko žita, da ne vedó kam ž njim; v vodo ga mečejo, da imajo potlej prostor in posodo za novo. V bližnjih pokrajinah

*) Ker se zdaj mnogo govori o Turkih in Črnogorcih, morebiti ne bo nikomur presedal ta spis, kterega sem kratko povzel iz nekterih zemljopisnih knjig. Pis.

**) Abhasija leži pod kavkaškim predhribom na južno-zapadnem podnožji. Pis.

pa časi lakote trpé, kadar ali kobilice, suša ali pa druge zračne uime opustošijo zemljo, in ne da bi jim ga dali, ali pa hranili kakor koli za take kraje, tega ne, so preleni za to in prezabiti; kaj tacega se še ne spomnijo, in tudi ne vedó, kaj se pravi: „Ljubi svojega bližnjega itd.“ Tudi si ne vedó ali pa brž kot ne si iz lenobe nečejo pomagati. Lahko bi namreč prav drago ostajajoče žito prodajali, postavimo, v Carigrad, kjer je kruh zmirom dražji kot v Londonu, kadar je lakota; pa nečejo samim sebi dobro.

Kar zadeva les, tega ni povsod enakomerno. Evropejska Turčija ga ima še precej zadosti; prav — prav malokje bi jim ga morebiti primanjkovalo za kurjavo. V azijski Turčii (Natolii) je le na severju dosti lesa, toliko, da bi ga skor vse druge države, ktere ga potrebujejo, dovolj lahko dobivale od tod za svojo potrebo. Oglina, koliko je pa tega v pomorskem svetu v Natolii! pa če tudi; dobivajo ga Turki vendar, namesto od todi, doli z Angležkega, česar je kriva sama lenoba. Pol južne Natolije pa in notranjska je skor čisto brez lesov, kar omenjata vže Strabon in Livi. Stanovališča so po teh krajih ali iz kamna zidane ali pa iz ilovice; za kurjavo imajo pa suh gnoj.

Ovac, koz, bivolv, teh je grozno veliko in so dobrega plemena, govedje je pa slabeje in ga je tudi malo zaradi vojská. Velbljud (kamela) je velika dobrota za Turka; kadar bo pa tudi na Turškem blapon prhal kakor pri nas, bojo pa tudi velbljudi umaknili se, kakor je zapelo v naših krajih, postavimo na Notranjskem vozarjem in drugod. Pa le Muhamedani smejo imeti velbljude, drugi ne, zato ne, ker je Turkom ta žival sveta.

Sadja in sočivja je na Turškem še precej. Posebno lepo je grojzdje, pa veliko ga je; dine tudi, potlej buče, kumare, breskve, marelice, murbe, jagode, ohrovt, kateri je raznovrsten, špinača, bob, grah, čebula, kislica, — jabelk, brušek, češinj je pa malo, krompirja skor nič, šparge pa čisto nič.

Z obrtnijo je slaba. Orožna fabrika damaška je nehala delati, sladkorija tudi, platnarija nič več ne, in porcelana tudi več ne delajo v Damasku. Nektere fabrike so nehale že zdaj — poslednje leta, postavimo, preje ne rudecé in ne delajo zdaj nič več sami, ampak dobijo je iz „Eberfelda“ in „Barmena“. Svilopreji menda bo tudi kmali odklenkalo, kakor je kazno. Neverjetno je pa in vendar res, da dobiva Turčija veliko olja vsako leto iz Napolja, Sardinskega in južnega Francozkega, čeravno bi ga bilo domá prav lahko čez in čez zadosti za domačo potrebo. Tega pa je kriva, kakor je bilo že rečeno, edina lenoba, za katero bolehajo razne ljudstva turškega carstva, ene bolj, ene manj, Turki sami pa najbolj: telesno in dušno.

Grki in Jermenci so tudi nekako nemarni, pa vendar ne tako; so vsaj živega duha in spretni. Grki brodarijo in kupčujejo, Jermenci si pa drugače pomagajo, kakor vedó in znadó; za poljedelstvo pa ni ne Grk ne Jermenec, pač je pa Grk za rokodelstvo prav kakor stvarjen; Slovani na Turškem bivajoči so pa prav delavni, so poljedelci in pastirji, kar se prav ujema; zakaj, kjer obdelujejo zemljo, tam morajo imeti živino, da jim dela gnoj, brez kterega je zemlja večidel slaba, neplodna. Turek je zadovoljen, da ima le čibuk med zobmi. Hvale vredno je pa, ker so Turki kmali zadovoljni. Za telo ne potrebujejo veliko, pijanosti tudi niso posebno udani, pa zdaj že bolj kot prej, ker jim Muhamedova prepoved ni več tako sveta; začeli so vino poti, in tega se časi dobro nasrčejo, toda nasledki grde pijanosti so tu žalostniši kot v severnih krajih.

Leta 1857 je turška vlada dovolila, da je vsakdo, kdor se vseli v evropejski Turčii, prost telesnega in zemljišnega davka šest let; kdor se naseli v Natolii, pa dvanajst let. Pa kdo bi bil tako nespameten, in bi se vselil na Turškem, dokler ne poskrbi vlada, da bojo naselivci varni — sami in varno njih premoženje, in dokler bo korau tudi v državljanskih zadevah veljal za prvo postavu.